

KRITIKAI SZEMLE

DRAGOMIR, SILVIU: *Vechile biserici din Zarand si ctitorii lor in sec. XIV. si XV.* Extras din „Anuarul“ Comisiunii Monumentelor Istorice pentru Transilvania pe anul 1929. Cluj. Tip. „Cartea Românească“. 1930. 8° 1 lev., 40 l.

Dragomir professor e beceses munkája, melyet a Román Akadémiában 1930. márc. 21-én olvasott föl, a kristyóri (Crişcior) és ribicei (Ribîţa) orthodox templomokról, azok alapítóiról és falképeiről szól. Különös érdeklődésre tarthat számot magyar szempontból azért, mert szerző e templomokban olyan freskókat fedezett föl és írt le, melyek magyar szentjeink és királyaink emléket őrzik. A kristyóri templom fogadalmi képei az alapító, Bálea zsupán emléket tartotta fenn. Építési ideje s az építéssel egykorú freskók keletkezése a XIV. század utolsó negyedére, 1375–1395. közötti időre tehető. Ennek a templomnak egyik falképe három szent királyunkat, Istvánt, Imrét és Lászlót ábrázolja a cirill betűs feliratok tanúsága szerint, Szent Imre és Szent László feliratai fennmaradtak, Szent Istváné megsemmisült, de azonossága kétségtelen. Egy másik freskón, melynek felirata hiányzik, Nagy Lajost és családját látjuk a legnagyobb valószínűség szerint. Sajnos a freskókat a templom múlt századbéli restaurálása alkalmával, hogy a vakolat jobban tapadjon, csákányütésekkel sok helyütt megrongálták. A ribicei templom építése valamivel későbbi, a XV. század elejére tehető. Alapítója a fogadalmi kép felirata szerint Vladislav zsupán volt. Ennek a templomnak egyik falképe Szent István és Imre alakját őrzi, míg a freskónak megsemmisült részén valószínűleg Szent László lehetett ábrázolva. Ez a freskó is megrongált állapotban maradt ránk. A két templom királyképeinek ábrázolásában van némi különbség, azonban mindhárom képen nyilvánvaló a keleti befolyás. A ruházat után ítélve inkább bizánci császárokat ábrázoló képeknek gondolná az ember, s nem a római katolikus templomokból ismert magyar szenteknek. Ezért történt, hogy azok a magyar művészettörténészek és régészek, akik a freskókat látták, — nem tudván elolvasni azok cirill betűs feliratait — nem ismerték fel az alakokban szent királyainkat. Köszönet és hála a tudós szerzőnek, hogy a magyar irodalmat is alaposan felhasználó értékes művében szent királyaink iconographiájához beceses adalékokat szolgáltatott. Talán nem is egészen véletlen, — ámbár erre hivatkozás nem történik — hogy értekezésének megjelentése összeesett Szent Imre 900 éves jubileumával.

Dr. Ferenczi Miklós.

JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig. (1030–1242).* Makó. 1930. Csanádvármegyei Könyvtár 19–20. 8-r. VII. 180 l.

Ámbár a csanádi püspökség alapításának pontos idejére vonatkozólag a történetírók véleménye nagyon megoszlik, mégis a legnagyobb valószínűség szerint az alapítás éve 1030-ra tehető. Így tehát ez az ősrégi magyar egyházmegye a folyó évben fennállásának 900-ik évét töltötte be. Ez a nevezetes évforduló adott alkalmat ennek a mélyen szántó, értékes tanulmánynak létrejöttéhez. Szerzője a Szent Gellért egyházmegyéjének eme hosszú történetéből az első két évszázad eseményeit mondja el és azoknak a főpapoknak arcképét rajzolja meg, akik ezt a püspökséget ezen idő alatt kormányozták.

A tanulmányban felölelt időre vonatkozólag a megbízható és felhasználható adatok száma rendkívül csekély. Ennek oka nemcsak az, hogy a történeti adatok nagyobb része az idők viharaiiban elpusztult, hanem az is, hogy a püspökség alapítása, valamint történetének első évszázadai még az oklevél-

tanban ú. n. „oklevél nélküli kor“-ba tartoznak, területe pedig ugyanakkor a német-római birodalom szellemi hatása alatt áll. Ezen az alapon szerző valószínűnek tartja, hogy a csanádi püspökség alapítása alkalmával sem állítottak ki oklevelet. Az oklevelek írásának szokása csak később kezdődik. De ezek a későbbi oklevelek is azóta nagyrészt elpusztultak, a megmaradtak pedig alig nyújtanak valami használható adatot a történet-kutatás számára.

Ezért kénytelen Juhász művének első részében az első főpásztor életrajzát tartalmazó „*Vita Gerardii*“ (Gellért-*legenda*) kétféle változatának, ú. m. a bécsi nemzeti könyvtárban őrzött, Batthyány Ignác által kiadott és előbb Szabó Károly, majd Gálos Rezső által magyarra fordított *Nagy Legendának*, valamint az ennek alapján készült *Kis Legendának* adataira támaszkodni. Ezt annál inkább megtehetette, mert a Gellért-*legendának* mindkét változata — *legenda* nevük és mivoltuk mellett is — a legtekintélyesebb történet-kutatók egybehangzó véleménye szerint elsőrangú történeti kútfő értékével bír.

A csanádi egyházmegye területe Szent István idejében Ajtony fejedelm uralma alatt állott, ki a Maros balpartján fekvő Marosváron tartotta székhelyét. Ajtony fejedeleme inkább politikai számításból, mint vallásos buzgóságtól indítatva Widdinben görög szertartás szerint megkeresztelkedett, s hogy fejedelmi hatalmát Szent Istvánnal szemben megtarthassa, a bizánci udvarnál keresett és talált is magának szövetségest. A görög császár megígért pártfogásának biztosítása végett bazilita szerzeteseket telepített tartományába és számukra Marosváron kolostort építtetett. Mivel állandóan tartania kellett a magyar király hadainak támadásától, örömmel fogadta a király uralma alul hozzá menekülő vitéz Csanádot, kire kissé gyanakodott ugyan, de azért mégis megtette fővezérnek.

Később meghasonlott vele, s ekkor Csanád visszament elhagyott urához, Szent Istvánhoz. A kiengesztelődött király megbocsátotta hűtlenségét, keresztény hitre térítette és az Ajtony ellen indítandó hadjárat vezetését is rábízta. Csanád először vereséget szenvedett ugyan Ajtony hadaitól, de a megújult küzdelemben Ajtony elesett és a király seregei döntő győzelmet arattak. Szent István elismerése jeléül Csanádot a felszabadított tartomány ispánjává tette s Marosvárat és az egész tartományt az ő nevével nevezte el. Csanád nevét viselte s viseli ma is az itt székelő püspökség, amelyet Szent István mindjárt az Ajtony halála után megalapított. Ez neki már régi terve volt, de Ajtony uralma miatt egyideig nem tudta megvalósítani.

A püspököt azonban már a püspökség megalapítása előtt kinevezte a lombardiai Sagredo családból származó, Gellért nevű bencés apát személyében. Gellért apát évekkel azelőtt került Magyarországra, még pedig egy véletlen folytán. Ugyanis a Szentföld felé vivő útjából egy tengeri vihar által kitérítve a pécsi püspök vendége lett, aki felismerve benne az erényes életű, nagy tudományú egyházi szónokot, alkalomadtán ráterelte a király figyelmét. Mivel Gellért a marosvári püspöki széket akkor még nem foglalhatta el, a király rábízta a 8 éves Imre herceg nevelését. A nagy gondal vezetett nevelés befejezése után Gellért püspök előbb a bakonybéli bencés kolostorba vonult vissza, de minthogy teljes magány után kívánczolt, a bakonyi erdőségben egy kis kunyhót épített magának, ahol mint remete, elmélkedésbe és tanulmányokba merült. Ajtony legyőzése és halála után innen hívta elő a királyi szó, hogy püspöki széket elfoglalja és egyházmegyéjét megszervezze.

A király intézkedése folytán Gellért püspököt 12 szerzetes pap kísérte el székhelyére, hol Csanád ispán az Oroszlámosra kitelepített görög szerzetesek üresen maradt kolostorába helyezte el őket. A lakosság körében pedig kihirdette, hogy Marosváron megjelent „az Isten embere“ és mindenki siessen hozzá megkeresztelkedni. Csanád parancsára a keresztelkedőknek igen nagy száma sereglett össze a kolostor és a mellette álló kis templom köré, kiket Gellért püspök és papjai az akkori szokás szerint háromszori víz alá merítéssel kereszteltek meg. A fáradhatatlan tevékenységű, buzgó püspök a magával hozott szerzetesekből megalkotta a székeskáptalant, egyházmegyéjét esperességekre osztotta és a kolostor közelében iskolát állított fel. Püspöki körútjaiban kiválogatta a papi hivatásra alkalmasnak látszó ifjakat, hogy

belőlük papokat nevelvén, a megkeresztelték nagy számával egyre szaporodó plebániákra elegendő papot küldhessen. Addig is egyelőre külföldről hívott papokat egyházmegyéje számára. Majd a görög szerzetesektől átvett kis templom helyébe új székesegyházat építtetett. Nagy tekintélye jelentős szerepet juttatott neki a Szent István halála utáni közállapotok intézésében. A keresztény egyház megerősítése mellett mindenkor a politikai viszonyok békés kiegyenlítésére törekedett, de a pogány lázadók kioltották munkás életét a róla elnevezett Gellért-hegy tövében 1046. évi szept. 24-én.

Az egyházmegye megszervezésének részletes ismertetése után a szerző igen sikerült jellemrajzot ad a szent életű első püspökről. Művének további részeiben azoknak a püspököknek alakját mutatja be, akiknek nevét és emlékezetét a hiányos adatok fenntartották. A második püspök *Maurus*, Gellértnek régi, bizalmas embere volt. Utána két ismeretlen nevű főpásztor, majd *Lőrinc*, a Szent László és a VII. Gergely kortársa következett, kinek püspöksége alatt történt meg a Gellért szentté avatása. Ezután egy negyedszázadon át megint ismeretlen püspökök kormányozták az egyházmegyét. Az ő örökségüket *Beszteréd*, majd *Pál* püspök vette át. Sok valószínűség szól amellett, hogy ez utóbbi lehetett Béla király névtelen jegyzője, különösen amióta a Jakubovich Emil fotochemiai vizsgálatai Sebestyén Gyulának az Anonymus kitérére vonatkozó feltevését alapjaiban megindították. A következő fejezetekben a többi püspököket sorolja fel szerző az adatok hiányossága miatt itt is meg-megszakadó időrendi egymásutánban. Ezek közé tartoznak: *István*, ki csak „választott” püspök volt, a szentéletű *óvári Saul*, kiből később kalocsai érsek lett, *Krispín*, kiről nevén kívül alig tudunk egyebet, *János*, kit némely történetírók II. Endre király sógorának tartanak, s aki Saul után a kalocsai, majd az esztergomi érseki székre emeltetett, továbbá *Dezső*, ki a váradi istenitéletknél is szerepelt s az 1215. évi lateráni zsinaton s bizonyára az Aranybulla kiadásánál is jelen volt, végül a tudós, de nagyravágyó és szenvedélyes *Bölcs*, ki a bizerei bencés monostort fegyveres embereivel ostrom alá vette, elfoglalta és a monostor apátját előbb vasra verve elzáratta, majd legyilkoltatta. Ennek az eseménynek híre mindenfelé nagy visszatetszést keltett és a pápához is eljutott, aki vizsgálatot rendelt el az ügyben és Bölesöt az egyházból kiközösítette. Böles makaeskodása és hatalmas pártfogóinak segítségé folytán azonban a vizsgálat évekig elhúzódott, el egészen addig a szomorú emlékeztű évig, mikor egy ennél sokkal nagyobb fontosságú esemény, a tatárok betörése vonta magára a közfigyelmet.

A mű második feléhez már nem a Gellért-legendára, hanem az Anonymus krónikájára, a Váradi Regestrom, Rogerius Síralmas éneke, valamint a korbeli oklevelek szolgáltak a szerzőnek kútforrásul. Ez a forrás azonban általában véve mindenütt meglehetősen szűk ízű, sőt helyenkint teljesen elapad, ami nagyon megnehezíti a szerző munkáját és szembetűnő módon gátolja őt abban a törekvésében, hogy a csanádi püspökség történetének a címben jelzett koráról összefüggő és eléggé világos képet rajzoljon. Ezért nagy szorgalommal igyekszik a kútfők hiányosságát a tárggyal vonatkozásba hozható egyéb adatok segítségével pótolni s a régmúlt eseményeket és a bennük szereplő embereket borító homályra fényt deríteni. Hogy ez nem mindenütt sikerül, az nem az ő dicséretére méltó buzgalmán, alapos hozzáértésén és nagy jártasságán mulik. Lelkiismeretes gondossággal vizsgál és mérlegel minden adatot s avatott tolla nyomán megelevenedik előttünk a XI. és XII. századi egyháznagyoknak egész sora, kik csaknem valamennyien a középkori embernek egy-egy érdekes jellemvonását viselik magukon. Van köztük, aki igénytelen alázatosságával, békeszerető, szelid lelkületével és az Úr szőlőjében végzett kitartó munkásságával a szentek mennyei koronáját nyerte el, s van, aki hatalomvágyó erőszakosságában nemcsak a pápai tekintéllyel dacolt, hanem súlyos összeütközésbe került a világi törvényekkel is; van, aki erkölcsös, jámbor életével adott hű példát, s van, akit igazságszeretete és nagy tekintélye országos ügyekben tett perdöntőbíróvá; van a pápai udvar politikájába avatott diplomata, s van inkább csak a belső ügyekkel foglalkozó lelki ember. Az egyházfők jellemében sok az egyoldalúság és az ellentét, érdeklődésük iránya más és más, de a Szent Gellért egyháza vezetőinek

különböző lelkületétől függetlenül két évszázadon át állandóan él, fejlődik és erősödik. A tatárjárásnak váratlanul rászakadó, pusztító vihara porbasújtotta ugyan a püspökségnek még fiatal fáját, de gyökerét nem irtotta ki. Oly erősen megkapaszkodott volt már ez akkor a magyar lélek talajában, hogy a vihar elmúltával ismét életre kelt és új hajtásokat hozott.

Nagy érdeklődéssel olvastuk át ezt a sok komoly tanulságot nyújtó könyvet, mely a csanádi egyházmegye legrégebb történetében a magyar középkornak is egy igen jellegzetes darabját vetíti elénk. Minden során meglátszik a lelkiismeretes, komoly munka és a kiváló tárgyszeretet.

A körünkben élő Juhász Kálmán tanulmánya nemcsak a kilenc-százados évfordulóhoz teljesen méltó szellemi emlékmű, hanem az újabb magyar történelmi monografiák között is a legkiválóbbak közé számítható.

Márton István.